

З ІСТОРІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

УДК 327[(477)+(436)]“1918/1991”

Ірина Матяш

д-р. іст. наук, проф., пров. наук. співроб.
Інститут історії України НАН України
01001, Україна, Київ, вул. Михайла Грушевського, 4
E-mail: matio@ukr.net

УКРАЇНСЬКО-УГОРСЬКІ ВІДНОСИНИ (1918–1991): ІНСТИТУЦІЙНИЙ АСПЕКТ

У статті висвітлено процес становлення українсько-угорських відносин у 1918–1991 роках через діяльність офіційних представництв у країнах призначення. Особливості започаткування та розвитку українсько-угорських відносин у ХХ столітті визначено як перебування Угорщини в 1918 році в складі Австро-Угорської імперії, а України від 1922 року до відновлення її державної незалежності в 1991 році — в складі «радянської імперії» СРСР. Висвітлено спроби заснування дипломатичного представництва УНР у Будапешті та налагодження офіційних відносин між Україною і Угорщиною як незалежними державами в 1919 р. Надзвичайна дипломатична місія УНР у Будапешті останньою серед дипломатичних установ УНР припинила свою діяльність. Під час її роботи влада в Угорщині неодноразово змінювалася, однак українське представництво зберігало свої повноваження до травня 1924 р. Визначено форми представництв України в Угорщині та Угорщини в Україні: торговельні місії, дипломатичні представництва та консульські установи, місії з реєвакації. Враховано здобутки сучасної української та зарубіжної історіографії у вивченні історії становлення українсько-угорських відносин. Розглянуто напрями діяльності Генерального консульства Угорської Народної Республіки в Києві в 1969–1991 р. Висвітлено роль угорських і українських дипломатів у підготовці офіційного визнання Угорщиною України в 1991 р. та започаткуванні нового етапу українсько-угорських відносин. У статті використано архівну інформацію з українських, угорських та австрійських архівів. Розглянуто персональний внесок дипломатів (Й. Форгача, В. Прінцига, М. Галагана, В. Сікевича, А. Палді, Д. Ткача та ін.) у розвиток діяльності представництв у 1918–1991 рр.

Ключові слова: українсько-угорські відносини, дипломатичні представництва, Генеральне консульство Угорської Народної Республіки в Києві, Надзвичайна дипломатична місія УНР в Будапешті.

Iryna Matiash

Doctor of History, Professor, Leading Researcher
Institute of History of Ukraine
of the National Academy of Sciences of Ukraine
4, Mykhailo Hrushevskyyi Street, Kyiv, 01001, Ukraine
E-mail: matio@ukr.net

UKRAINIAN-HUNGARIAN RELATIONS (1918–1991): INSTITUTIONAL ASPECT

The article describes the process of formation of Ukrainian-Hungarian relations in 1918–1991 through the activities of official representative offices in the countries of destination. The peculiarities of the initiation and development of Ukrainian-Hungarian relations in the 20th century were defined as the stay of Hungary in 1918 as part of the Austro-Hungarian Empire, and Ukraine from 1922 to the restoration of its state independence in 1991 — within the "Soviet empire" of the USSR. The attempts to establish a diplomatic representation of the UNR in Budapest and the establishment of the official relations between Ukraine and Hungary as independent states in 1919 are highlighted. The Extraordinary Diplomatic Mission of the UNR in Budapest, the last among the diplomatic establishments of the UNR, ceased its activities. During its work, the authorities in Hungary were being changed repeatedly; however, the Ukrainian representation retained its powers until May 1924. The forms of representations of Ukraine in Hungary and Hungary in Ukraine were defined: trade missions, diplomatic representations and consular offices, rehabilitation missions. The achievements of the modern Ukrainian and foreign historiography in the study of the history of the formation of Ukrainian-Hungarian relations are taken into account. The directions of activity of the Consulate General of the Hungarian People's Republic in Kiev in 1969–1991 are considered. The role of Hungarian and Ukrainian diplomats in the preparation of the official recognition of Ukraine by Hungary in 1991 and the launch of a new stage of Ukrainian-Hungarian relations are highlighted. The archival information from the Ukrainian, Hungarian and Austrian archives was used in article. The personal contribution of diplomats (Y. Forgach, V. Printsiga, M. Galagan, V. Sikevich, A. Paldy, D. Tkach, etc.) in the development of the activity of representations in 1918–1991 is considered.

Keywords: *Ukrainian-Hungarian relations, diplomatic missions, Consulate General of the Hungarian People's Republic in Kyiv, UPR's Extraordinary Diplomatic Missions in Budapest.*

Українсько-угорські відносини мають давню історію. Їх стан та інтенсивність у різні часи зумовлювалися насамперед територіальною близькістю держав, кордони яких упродовж віків неодноразово змінювали конфігурацію. Особливість українсько-угорських відносин у ХХ столітті полягала в статусі суб'єктів: на першому етапі — в 1918 році (в умовах останньої фази Першої світової війни, розпаду Російської імперії та розгортання Української революції 1917–1921 рр.) Угорщина перебувала в складі Австро-Угорської імперії, а Україна боролася за самостійність і виходила на міжнародну арену як Українська Народна Республіка/Українська Держава з чітко визначеною позицією щодо державної незалежності та усвідомленою потребою встановлення дипломатичних відносин із зарубіжними країнами, в тому числі з утвореною 16 листопада 1918 р. Угорською Республікою; від 1922 року до відновлення державної незалежності в 1991 році Україна належала до складу «радянської імперії» — СРСР.

Не були сталими й інституційні форми відносин. Відповідно до умов Брестського мирного договору Австро-Угорська імперія скерувала до Києва в березні–квітні 1918 р. свої торговельні місії та консульські представництва. Одночасно у квітні 1918 р. до Відня вирушив офіційний представник УНР, якого невдовзі змінив посол Української Держави. У січні 1919 року УНР створила своє дипломатичне представництво в Будапешті, де українські дипломати в умовах кількаразової зміни влади намагалися встановити відносини з дружньою країною і через посередництво угорських державних і недержавних структур донести до світу правду про існування незалежної України, владу в якій захопили більшовики. Інституційними формами офіційного представництва в той час були торговельні місії, дипломатичні представництва та консульські установи.

Інституційний аспект українсько-угорських відносин в українській історіографії вивчено недостатньо. Відомості про представників Австро-Угорщини в Києві та Одесі містять праці Р. Агстнера¹, І. Матяш². Спеціально досліджувалася діяльність Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Будапешті в 1919–1924 рр.³. За результатами дослідження з метою вшанування перших українських дипломатичних представників в Угорщині встановлено меморіальну дошку на будинку 53 по вулиці *Vet rakpart* у Будапешті. Привертали увагу українських науковців постаті В. Липинського, М. Галагана, В. Сікевича, в контексті дослідження

діяльності яких згадувалося про роботу очолюваних ними представництв⁴. На початку 2000-х років опубліковано добірки документів, що утворилися в результаті діяльності НДМ в Угорщині, та спогади очільників місії⁵. Практично не дослідженою залишається діяльність Генерального консульства Угорської Народної Республіки в Українській РСР упродовж 1969–1991 рр. Мета цієї статті полягає у висвітленні на підставі архівної інформації, що зберігається в українських і зарубіжних архівах, діяльності дипломатичних і консульських представництв Української Народної Республіки/Української Держави у Відні та Будапешті й відповідних установ Австро-Угорської імперії/ Угорської Народної Республіки/Угорської Республіки в Києві.

Першим офіційним представництвом Австро-Угорської імперії в Українській Народній Республіці стала делегація, уповноважена на переговори з господарських питань та організації товарообміну. Правовою підставою її приїзду до Києва в березні 1918 р. був Брестський мирний договір, чи не найважливіший мотив підписання якого австро-угорською стороною полягав у очікуванні на вирішення економічних проблем, пов'язаних із продовольчою кризою, зумовленою тривалою війною і неврожаєм. Делегацію очолив угорець за походженням граф Йоганн (Янош) Форгач фон Гюмес і Гач, який мав досвід дипломатичної роботи в Белграді, Софії, Дрездені, Санкт-Петербурзі, Римі; тривалий час завідував відділом у австро-угорському імперському міністерстві закордонних справ, у серпні 1914 р. отримав титул надзвичайного і повноважного посла⁶. Його місія в Києві полягала у встановленні де-факто відносин із УНР без її офіційного визнання⁷.

Резиденцію представника Австро-Угорщини в Києві обладнали в будинку 24 на вул. Пушкінській, поряд із фешенебельним «Паласт-Отелем», де розташувалася німецька місія. Позиція офіційного Відня, якої дотримувався граф Йоганн Форгач, ґрунтувалася на розробленій у квітні 1918 р. концепції про недоторканність східних кордонів Австро-Угорщини. Як зауважував згодом міністр закордонних справ Української Держави Дмитро Дорошенко, Австро-Угорщина «здавна стояла перед українським питанням, маючи в себе дві українські провінції. Створення великої, сильної України не лежало в австрійському інтересі: це означало б для неї перспективу втратити Східню Галичину й Буковину, або в усякім разі мати в себе серйозну українську іреденту»⁸. Представник Австро-Угорської імперії щодо «українського питання» мав і особисту позицію, яка надалі визначала зміст його звітів перед урядом своєї держави. Ретельно виписані великі за обсягом детальні звіти про ситуацію в Україні граф Форгач скеровував до Відня систематично з високою інтенсивністю⁹. Крім того, для оперативного врегулювання питань він корис-

тувався телеграфом. Його численні телеграми чи не щодня надходили до австро-угорського МЗС. Стан справ в Україні він оцінював як «невизначений», умови проживання в місті — як важкі, й рекомендував своєму уряду не поспішати з відрядженням до Києва «наділеного найвищими вірчими грамотами посланника»¹⁰.

Дипломат вважав за можливе призначити для представництва інтересів монархії у Києві посадову особу в статусі генерального консула (бажано молоду, витривалу людину) з дипломатичними повноваженнями або повіреного в справах. Найбільш відповідним кандидатом на таку посаду виявився Вальтер Ріттер Принціг фон Гервальт — «цілком здоровий, дуже енергійний, дуже заповзятий»¹¹, хоч і не молодий (йому виповнилося вже 55 років). Він мав достатній професійний досвід (від консульського практиканта в Константинополі в 1888 р. до рангу генерального консула 1-го класу і посади Генерального консула Австро-Угорщини в Гамбурзі в 1913–1918 рр.), працював у Лондоні, Белграді, Афінах, був членом правління Австрійського судноплавного товариства. Ще одну перевагу для отримання цієї посади складав його сімейний стан. Завдяки зв'язкам дружини — одеситки, доньки комерційного радника торговельного і банківського дому Ернст Мах і К^о, Ольги Шульц — претендент мав широке коло спілкування серед представників української промислової еліти і банківської сфери.

Інтереси Австро-Угорської імперії поширювалися не лише на центральну частину УНР, але й на її південні території. Уже наприкінці березня Верховний штаб кайзерівсько-королівської австро-угорської армії, яка разом із німецькими військами увійшла 14 березня 1918 р. в Одесу, порушив питання про запровадження посади консула Австро-Угорщини з включенням її до командного складу 4-го армії на правах цивільного комісара¹². Головнокомандувач військ Австро-Угорщини на Півдні України фельдмаршал Едуард фон Бьольц став військовим губернатором Одеси¹³. На той час у Південній Пальмірі відновилися спроби отримати статус вільного міста, реалізації ідеї якого завадило повстання більшовиків, розпочате 18 січня 1918 р.¹⁴. Проте принциповим моментом у взаєминах німецького та австрійського командування було досягнення домовленості з українським комісаріатом міста про статус Одеси: не вільного міста в УНР, а міста самостійної держави¹⁵.

Австро-угорський генералітет мав нагальну потребу в швидкому призначенні консула в Одесі, «добре обізнаного з місцевими економічними та торговельними умовами», з «хорошими зв'язками»¹⁶. Граф Йоган Форґач зі свого боку клопотав перед керівництвом у Відні про проведення «запланованого відправлення консульського функціонера до Одеси» та надання йому в «повному обсязі консульських функцій, необхідного для

цього персоналу та просив наділити його одночасно аналогічними функціями, які має місцева паспортна служба в межах колишнього консульського округу...»¹⁷. Однак пошуки кандидата на посаду консула в Одесі тривали до середини червня 1918 року.

У цей час у Відні вже розпочало діяльність українське представництво. Українська сторона ратифікувала Брестський мирний договір 17 березня 1918 р., а 18 квітня 1918 р. скерувала до Відня члена Центральної Ради, з березня 1918 р. — директора її канцелярії, Андрія Яковліва. Його було уповноважено вручити ратифікаційну грамоту Української Центральної Ради та отримати відповідний документ від уряду Австро-Угорської монархії. Після ратифікації Брестського договору австро-угорською стороною передбачалося створення постійного закордонного представництва УНР у Відні. Офіційний представник Української Центральної Ради прибув до австрійської столиці лише 27 квітня і поселився в готелі “Mattez” на Kleine Stadtgutgasse, 14¹⁸. Відтак реалізувати свої повноваження першому українському представникові до гетьманського перевороту не вдалося.

Не трапилося цього і в Києві. Вірчу грамоту, видану В. Принцігу, було датовано 11 квітня 1918 р. В уряді УНР її отримали 23 квітня і згідно з візою Голови Ради Народних Міністрів УНР В. Голубовича скерували до МЗС УНР, яке тоді очолював Микола Любинський. У зовнішньополітичному відомстві лист зареєстрували 28 квітня 1918 р.¹⁹. Того ж дня цар Карл I дав згоду на надання консулові В. Принцігу найвищих повноважень «надзвичайного посланника та уповноваженого міністра»²⁰.

Розпочати діяльність йому довелося вже після приходу до влади гетьмана Павла Скоропадського, який визнав Брестський мирний договір і запевнив представників країн-підписантів, що буде дотримуватися всіх його умов²¹. «Гетьманське правительство, приходячи до влади, — писав Дмитро Дорошенко, — знайшлося перед фактом Берестейського договору й впливаючи з нього наслідків, — в формі економічних зобов'язань (постачання Центральним державам продуктів) і присутності на українській території закликаних урядом Центральної Ради для допомоги німецьких та австро-угорських військ»²². Проте через часто агресивну поведінку та нелояльне ставлення до місцевого населення німецько-австрійську присутність уже почали оцінювати як окупацію.

2 травня в першому числі «Державного вісника» було опубліковано повідомлення німецьким та австро-угорським представникам про початок діяльності уряду Української Держави²³, а гетьман зробив особистий урочистий візит цим іноземним представникам²⁴. Позиція графа Форгача мала велике значення для гетьмана, який вважав його добрим фахівцем і водночас усвідомлював «умовне» визнання ним гетьманату²⁵. Вальтера

Ріттера Принціга П. Скоропадський розглядав як «дипломата другого класу»²⁶.

Уперше на публічному заході В. Принціг з'явився 19 травня 1918 р. разом із німецьким послом бароном Філіпом Альфонсом Фрайгером Муммом фон Шварценштейном та представником Болгарського Царства професором Іваном Шишмановим на відкритті Українського клубу на вул. Пушкінській, 1. В урочистостях брав участь і гетьман П. П. Скоропадський²⁷.

Уповноважувальні грамоти В. Принціг вручив йому разом із німецьким послом А. Муммом 2 червня. Церемонія відбулася з особливими почестями, оскільки трактувалася українською стороною як «урочисто-офіційне визнання Гетьмана Павла Скоропадського Німеччиною і Австро-Угорщиною»²⁸. Однак у австро-угорському представництві під час підготовки тексту звернення до гетьмана Павла Скоропадського виникли сумніви щодо правомірності застосування титулу «Гетьман усієї України». Граф Форгач з метою з'ясувати ставлення свого керівництва до цього «історичного і національного питання» телеграфував до Відня. Висловлюючи думку про його спірність, він наголосив, що застосування титулу дає підстави вважати Східну Галичину частиною всієї України й може викликати «неприхильне враження на громадянство». У відповідь міністр закордонних справ граф Ш. Буріан фон Райеж рекомендував утриматися від використання титулу «Гетьман усієї України», замінивши його зверненням «Ваша ексцеленція Павло Скоропадський, Гетьман України». Відтак у врученій П. П. Скоропадському декларації було застосовано титул «Seine Exzellenz Paul Skoropadski, Hetman der Ukraine».

Повноважний представник Цісарсько-Королівського Австро-Угорського Уряду при Уряді УНР В. Принціг мав виконувати свої функції до моменту створення передбаченого в Брестському мирному договорі дипломатичного представництва. До кола його обов'язків входили торговельно-економічні питання, зокрема контроль за поставками з українських земель до Австро-Угорщини сільськогосподарських та промислових товарів: зерна, яєць, великої рогатої худоби, сала, цукру, льону, пеньки, корму для худоби, марганцевої руди тощо²⁹. 3 червня 1918 р. було розроблено спеціальний наказ про правила вивозу за кордони Української Держави різних товарів та продуктів, який передбачав дозвіл «відповідних інституцій, які порядкують монополією на ці товари» на вивезення цукру (органи Міністерства продовольчих справ), спирту (акцизне відомство), вугілля (департамент палива Міністерство торгу і промисловості)³⁰. Наказ містив заборону на вивезення всіх волокнистих товарів у сирому, напівготовому і готовому вигляді (мішки, брезенти, мануфактура тощо), колоніальних товарів (мед, патока рафінадна, масло

рослинне, шкіра в сирому і обробленому вигляді тощо), гумові вироби, метали (золото, срібло, мідь, цинк тощо), коні³¹. Окремо розроблялися правила ввезення в Україну товарів з Німеччини та Австро-Угорщини.

Проте нетривала діяльність В. Принціга в Києві мала й політичні аспекти. На початку червня 1918 р., напередодні ратифікації гетьманом П. Скоропадським Брестського мирного договору³², він повернувся до виконання обов'язків на попередньому місці роботи в Гамбурзі.

У цей час як офіційний представник Української Держави в статусі «надзвичайного посланника і уповноваженого міністра при Цісарсько-Королівським правительстві Австро-Угорської Монархії» до Відня вирушив один із засновників Української демократично-хліборобської партії і автор її політичної програми В. К. Липинський. Його місія полягала в обміні грамотами про ратифікацію Брестського договору з усіма державами, які цей договір уклали. 1 липня співробітники посольства прибули до Відня і розташувалися в готелі «Брістоль», на Kärntner Ring, 1. Послові було відведено кімнати 58–59³³. 5 липня В.К. Липинський вручив уповноважувальні документи міністру закордонних справ Ш. Буріану і розпочав проведення консультаційних зустрічей для забезпечення реалізації свого ключового завдання. Обмін ратифікаційними грамотами з дипломатичним представництвом Болгарії відбувся 15 липня, Німеччини — 24 липня. Натомість щодо ратифікації договору з Австро-Угорщиною справа зайшла в глухий кут: до посольства надійшло повідомлення про анулювання австро-угорською стороною таємної домовленості щодо Буковини та Східної Галичини. Причина такого кроку пояснювалася порушенням українською стороною зобов'язань щодо постачання продовольства. 16 липня український оригінал таємного договору на вимогу австрійської сторони було знищено за участі нещодавнього представника Австро-Угорської імперії у Києві В. Принціга.

У скерованій до МЗС держави перебування ноті В. Липинський висловив протест проти непослідовності дій монархії та сподівання, що Брестський мир буде якнайшвидше ратифікований. Водночас у листі до міністра Д. Дорошенка він висловився за вжиття заходів, які б унеможливили анулювання договору австрійською стороною. В. Липинський провів серію зустрічей з міністром Ш. Буріаном і представником Австро-Угорщини в Українській Державі Й. Форгачем, який уже прибув до Відня. Однак незабаром вирішення спірних питань пішло іншим шляхом через розпад Австро-Угорської імперії та падіння Гетьманату й відновлення УНР. Попри ратифікацію Брестського мирного договору також і Туреччиною (22 серпня), Австро-Угорщина не ратифікувала цей міжнародний акт, хоч продовжувала отримувати передбачене договором продовольство з Української Держави.

Станом на 10 вересня 1918 р. виконання Брестського договору в частині надання Україною товарів Центральним Державам складало: 1) хліб (пшениця, жито, овес, ячмінь, просо, гречка, горох, чечевиця, олійне насіння); б) мука, крупа, висівки, макуха — 75 млн пудів (коли б до 1 грудня цього року ЦД не додано 40 млн пудів хліба, то він замінювався цукром на 1/8 частину недоданого хліба); 2) харчові продукти: худоба — 11 млн пудів, вівці — 880 т штук, птиця — 2 млн штук; сало, масло, сир — 460 000 пудів; м'ясні консерви — 200 000 пудів, яйця — 2500 вагонів (у вагоні 100–110 скринь по 1440 штук), цукор — 2,5 млн пудів (100–120 к за пуд), спирт — 20 млн літрів, 40% очищений; 3) сировіці: лісові матеріали — 11 200 вагонів (включаючи ліс будівельний, дрова і шпали), конопля — 7500 пудів, руда залізна — 37,5 млн пудів, руда марганцева — 3 млн пудів, шкіри великі — 800 000 штук, дрібні — 700 000 штук, тютюн — 600 000 пудів³⁴.

10 вересня 1918 р. військовий аташе посольства Австро-Угорщини в Українській Державі Спаннокі повідомив голові Ради Міністрів Ф. Лизогубу, що Державний Союз австрійської промисловості очікує з України зацікавлених осіб: фабрикантів, інженерів, промисловців, делегатів центральних установ для ознайомлення із закладами австрійської промисловості. Союз брав на себе зустріч і супровід українських делегатів. У зв'язку з цим Раді Міністрів пропонувалося поширити цю інформацію серед представників промислових і технічних кіл з метою з'ясування, хто хоче відвідати Австрію чи Угорщину, і повідомити, яка галузь відряджає делегатів, скільки їх, який час найбільше підходить для поїздок³⁵.

Деякий час представником Австро-Угорщини в Києві залишався консул Рітгер фон Гоффінгер, за його керівництвом працювали віце-консули др. Іштван фон Ревічкі та др. фон Кляйнвехтер, консульський аташе фон Пітлік, радник консульської канцелярії Дінтер та секретар консульської канцелярії Хлопецькі³⁶. Восени 1918 р., за кілька тижнів до остаточного припинення діяльності, Київське представництво очолив радник Еміль Егон принц цу Фюрстенберг, завдання якого полягало в «посиленні політичної компоненти австро-угорських військ в Україні, які часто діяли на власний розсуд»³⁷. Гетьман Павло Скоропадський зауважував невизначеність австрійської політики щодо Української Держави під час урядування князя Фюрстенберга³⁸. Проте назагал австро-угорський представник демонстрував прихильність до українського національного руху³⁹. Зокрема під час зустрічі з делегацією демократів-хліборобів у складі М. Міхновського, колишнього депутата Держдуми Шемета і д-ра Д. Донцова він заявив, що австро-угорський уряд вважає за необхідну участь українських представників у мирному конгресі, оскільки становище України як самостійної держави визначилося⁴⁰.

З кінця червня офіційне консульське представництво Австро-Угорщини діяло й в Одесі. Представник кайзерівсько-королівського дому й міністерства закордонних справ Австро-Угорської імперії при Командуванні Східної армії в Одесі старший лейтенант у відставці Гайнріх фон Цітковскі прибув до Одеси 24 червня. 19 травня 1918 р. його було звільнено з посади консула в одному з найважливіших з економічного погляду албанському місті Дурресі (Дураццо, Дурьс), колишній столиці, де він працював від 1914 р. Шість років до того, в 1908–1914 рр., Г. фон Цітковскі виконував обов'язки консула в польському місті Битові (Bytów)⁴¹. Разом із консулом вирушили до Одеси віце-консули др. Віктор Креннер і барон Фрайгер фон Шелль-Баушльот, консульський аташе фон Ціглер-Поцца, секретар консульської канцелярії Авелін Водварка та консульський «офіціал» Фрідріх Шнайдер. З огляду на політичну нестабільність та побутові труднощі життя в Одесі брати з собою родини їм не рекомендувалося. Процедура акредитації консульства проводилася через київське представництво Австро-Угорщини, а генконсул безпосередньо підпорядковувався австро-угорському представнику в Києві⁴².

Першою перепоною, яку довелося долати Г. фон Цітковскі, виявився пошук приміщення, оскільки будинок, в якому працювало раніше консульство Австро-Угорщини, почав зсуватися в море. Напередодні приїзду дипломатів садибу через аварійний стан залишив міський губернатор фон Бьольц, який там мешкав. Генконсул негайно подав запит до Відня на надання фінансової підтримки для найму приміщення в розмірі 50 000 рублів⁴³. Через деякий час генконсульство розташувалося на вулиці Новосельській у будинку № 100 на засадах помісячної оренди⁴⁴. Прийом відвідувачів розпочався 8 липня. Відвідавши напередодні офіційного відкриття консульства свого безпосереднього керівника графа Форгача в Києві, Г. фон Цітковскі погодив з ним зовнішнє позначення резиденції. Проте з огляду на відсутність ратифікації з боку Австро-Угорщини Брестського мирного договору керівництво у Відні рекомендувало консулові утриматися від використання зовнішньої атрибутики: консульських емблем і прапорів.

Відповідно до розпорядження австро-угорського командування генконсульство мало контролювати реєстрацію іноземців в Одесі. Вона проводилася місцевою владою. Від реєстрації звільнялися вже зареєстровані англійці, чорногорці, серби, американці, китайці, албанці, японці, греки, перси, аргентинці, французи, італійці, бельгійці. За невиконання розпорядження до 15 жовтня 1918 р. іноземцям загрожувало інтернування й вислання⁴⁵. Генконсульству делегувалися також функції, аналогічні до завдань місцевої паспортної служби в межах колишнього консульського округу. Згодом передбачалося створити при генконсульстві філію місцевої паспортної служби.

Одночасно з початком роботи консульства в липні розпочав діяльність в Одесі на вулиці Театральній, 6 представник двох новостворених у Будапешті товариств: українсько-угорського — «для вивезення товарів» та міжнародного акціонерного — для вивезення і ввезення товарів — Е. фон Шарбо. Ще раніше в Одесі відкрилася генеральна контора австрійського об'єднаного товариства «Ост» — головного постачальника продуктів австрійського виробництва в південну Україну. Воно об'єднувало всі більш-менш великі експортні групи Австрії, зацікавлені в товарообміні з Україною, й користувалося правами, наданими як урядом, так і промисловцями. Очолював товариство генеральний директор фон Бальвін. В Одесу товариство доправляло сільськогосподарські машини та приладдя (молотили, віялки, серпи, коси тощо), емальований посуд, скло, сірники і продукти нафтопромислу (керосин, бензин, свічки). Передбачалося, що товарами буде забезпечуватися Одеса, Херсон, Миколаїв, Єлисаветград, Проскурів та інші українські міста. Питання розподілу цих товарів обговорювалося на нараді під головуванням генерала фон Сендлера за участі полковника генерального штабу Крейнаса, що прибув із Відня⁴⁶. Перший транспорт доставив до Одеси 40 000 пудів «нафтового палива» і 10 вагонів сільськогосподарських машин. Таким чином, встановлення товарообміну покладалося на спеціальні організації, що певною мірою розвантажувало генконсула. Покладені на нього обов'язки Гайнріх фон Цітковскі виконував до 14 листопада 1918 р. За двадцять днів до того, 24 жовтня 1918 р., він рапортував своєму керівництву у Відні про ймовірний сценарій розвитку подій та перспективи діяльності консульства. Передбачаючи, що командування армії переїде до Вінниці, Г. фон Цітковскі вважав недоцільною одночасну евакуацію консульства. Він планував продовжувати роботу своєї установи до моменту залишення Одеси останніми підрозділами австро-угорських військ. Його план отримав схвалення. Однак події розвивалися стрімко. 8 листопада 1918 р. покінчив життя самогубством фельдмаршал фон Бьольц, австрійські війська залишали Одесу⁴⁷. Втративши зв'язок зі своїм віденським керівництвом, Г. фон Цітковскі склав обов'язки, звільнив позаштатних працівників, спалив політичні документи і шифрувальні матеріали, передав консульські функції консульству Данії в Одесі й вирушив із персоналом через Київ і Брест-Литовськ до Відня, який вже не був столицею могутньої імперії.

У січні 1919 р. уже Директорія скерувала до столиці створеної 16 листопада 1918 р. Угорської Республіки Надзвичайну дипломатичну місію УНР на чолі з Миколою Галаганом. Йому довелося започатковувати українсько-угорські дипломатичні відносини за нових геополітичних реалій незабаром після розпаду Австро-Угорської монархії. Ключове

завдання представника УНР полягало в досягненні визнання Угорщиною державної незалежності України. На штатні посади місії отримали призначення син відомого чернігівського адвоката і громадського діяча І.Л. Шрага Микола Шраг (радник), співробітник МЗС УНР «напівфранцуз» Олекса Клор (урядовець), поет Олександр Олесь (аташе). Решта посад планувалася для представників ЗУНР з метою створення єдиного представництва унітарної держави.

10 лютого українські дипломати прибули до місця призначення й розташувалися в готелі “Dunapalota” на вулиці Марії-Валерії, 14. Уже 13 лютого голова місії відвідав угорське МЗС і вручив заступнику міністра графу Імре Чаки вірчу грамоту. М. Галагану було обіцяно надання місії всіх привілеїв дипломатичних представництв, без визнання «незалежної Української республіки» de jure. 22 лютого М. Галагана та керівника представництва ЗУНР Я. Біберовича прийняв тимчасовий президент Угорщини граф Михай Карої. Українцям довелося говорити про складні проблеми, зокрема про ймовірність поширення більшовицького руху за межі Російської імперії, необхідність визнання українським урядом Закарпаття інтегральною частиною Угорщини та можливість спільних українсько-угорських дій проти Румунії. Позиція М. Галагана цілком задовольнила титулованого співрозмовника: боротьбу російських більшовиків посол окреслив як порушення права народів на самовизначення, що вступає в протиріччя з шанованими М. Карої поглядами Президента США Т. Вільсона, тоді як надання закарпатським українцям права на самовизначення через референдум прямо відповідає «14 пунктам» і підтримується Директорією, а щодо Румунії Україна й Угорщина мають спільні інтереси. Розмова мала позитивний результат, який давав сподівання на сприяння українським представникам. До кінця лютого 1919 р. було створено прес-бюро місії, завдання якого полягали в реферуванні угорської преси, підготовці інформації про події в Україні та організації спеціального часопису, який незабаром став виходити в Будапешті німецькою мовою під назвою «Die Ukraine».

Та вже 21 березня в Угорщині відбулася зміна влади: лівий уряд Шарля Габраї проголосив Угорську Радянську Республіку. Комісаріат закордонних справ очолив Бела Кун. М. Галаган вирішив роботу місії не припиняти. Ключове завдання НДМ УНР в Угорщині за нового більшовицького режиму він визначив як спробу через посередництво угорської радянської влади припинити війну між УНР та радянською Росією. Перший візит з метою аналізу ситуації було зроблено до Комісаріату закордонних справ УРР. Микола Галаган домігся того, що власники українських паспортів звільнялися від спеціальних обов'язків громадян УРР. Згідно з угодою російського та угорського радянських урядів,

громадяни цих країн користувалися під час перебування на території іншої держави ширшими правами й мали виконувати відповідні обов'язки. Відтак російським громадянам загрожувала участь у примусових роботах, служба в угорській червоній армії тощо. НДМ УНР видавала українцям національні паспорти, тим самим відокремлюючи їх від громадян РСФРР. У нових політичних умовах «пропаганду української справи» вирішили реалізовувати «під покровом української комуністичної газети»⁴⁸. До цієї справи долучилися колишні військовополонені І. Маслюк, К. Загорода, а також Микита Шаповал. Перше число органу «Української Комуністичної групи» тижневика «Червона Україна» побачило світ 24 травня 1919 р. Ключовим стало його четверте число. Вміщені в ньому статті «Авантюра чи трагедія» та «Дорога до порозуміння» викликали непорозуміння з радянськими колами й призвели до покарання редакторів та відсторонення їх від роботи. Проте після двотижневої перерви «Червона Україна» продовжила існування. Таким чином, навіть за радянського періоду угорської історії посол УНР намагався інформувати громадськість про проблеми України.

Водночас у Будапешті продовжувало діяльність галицьке представництво. Тим самим на прикладі Угорщини підтверджувалася теза В. Темницького про «дві закордонні політики» на тлі декларованої злуки ЗУНР та УНР. Покладаючи надію на те, що радянській Угорщині вдасться протриматися, «поки не встановиться через Галичину зв'язок з Росією»⁴⁹, Б. Кун запропонував Я. Біберовичу своє посередництво у переговорах між урядами ЗУНР і Радянської Росії та встановлення торговельних відносин між Східною Галичиною та Угорщиною, але Держсекретаріат ЗО УНР цю пропозицію відхилив⁵⁰. Так само було відмовлено командувачеві угорських військ Вілмошу Бему щодо допомоги в боротьбі проти Румунії через складнощі на українсько-польському фронті та передбачувану реакцію Антанти⁵¹. Взаємна непоступливість, різні пріоритети зовнішньополітичної діяльності ЗО УНР, складнощі польсько-української війни, зміни влади в Угорщині поступово ослабляли роль «заступництва» Я. Біберовича. Не сприяли зміцненню авторитету дипломатичного представництва ЗО УНР і непорозуміння, що виникали між Миколою Галаганом та Ярославом Біберовичем і згодом спричинили їхній розрив. Остаточне роз'єднання місії з розподілом коштів і майна сталося 8 травня.

1 серпня в Угорщині відбулася нова зміна влади. У так званому профспілковому уряді Угорської народної республіки на чолі з соціал-демократом Дюлою Пайдлом промайнули знайомі українським дипломатам постаті: Ерньо Гарамі, Шандор Гарбаї, Петер Агоштон. Напередодні падіння народної республіки, 4 серпня, Миколі Галагану довелося

поспілкуватися з міністром закордонних справ Петером Агоштоном. Той прийняв посла і вислухав з надзвичайною увагою, але висловив сумнів щодо перспектив існування уряду. Передбачення здійснилися — 6 серпня його діяльність завершилася.

7 серпня розпочав діяльність новий уряд на чолі з Іштваном Фрідріхом, засновником і лідером Християнської національної партії, який обіймав посаду прем'єр-міністра до 25 листопада 1919 р. Постійні зміни влади та складу уряду гальмували розгортання повноцінних українсько-угорських дипломатичних відносин. Після зайняття в серпні Будапешта румунськими військами, становище Надзвичайної дипломатичної місії УНР значно погіршилося. Передусім з огляду на запровадження суцільної суворої цензури було заборонено видання “Die Ukraine”, обмежувалися громадянські свободи населення, зокрема обмін інформацією між дипломатичними представництвами УНР у Будапешті та Бухаресті. Для врегулювання цих питань М. Галаган ініціював переговори з румунським міністром К. Діаманті й домогся позитивного їх вирішення. Інформаційну ізоляцію було припинено, діяльність пресового бюро — продовжено, а військовополоненим дозволено переправлятися через зайняті румунськими військами території. У Будапешті згідно з домовленістю Галагана з Діаманті знову почала виходити німецькомовна газета “Die Ukraine”, окремою брошурою з'явилася угорською мовою праця О. Шульгина “Ukrain problemak”.

28 листопада в Будапешті розпочав діяльність новий коаліційний уряд на чолі з колишнім міністром освіти Карлом Гусаром. МЗС очолив граф Йозеф Шомшич. Далі частота змін урядів не уповільнилася. 1 березня до влади прийшов адмірал Міклош Горті. Деякий час міністр-президент Шандор Шімоні Шемадам виконував обов'язки міністра закордонних справ, у квітні його змінив на цій посаді граф Пал Телекі, а у вересні — граф Імре Чакі. Утім, як стверджував Микола Галаган, «відношення до нашої дипломатичної місії збоку всіх урядів, які настали після повалення радянського уряду, було не тільки льояльне, але навіть дуже добре»⁵².

Не приймаючи нового урядового курсу, спрямованого на зближення з Польщею, Микола Галаган подав прохання про демісію. Офіційно звільнений з посади він був 28 вересня. Підібрати відповідну кандидатуру на посаду голови НДМ УНР в Угорщині тоді було досить непросто. Припинення повноважень військово-санітарних місій у Центральній та Південній Європі у серпні 1920 р. та віднесення питань допомоги полоненим українцям під час їх повернення додому до компетенції Міністерства закордонних справ давало підстави для запрошення на цю посаду полковника В. В. Сікевича — 50-річного кадрового військового, представника старого шляхетського роду з Київщини, який прибув до Буда-

пешта на початку 1919 р. для організації допомоги українським військовополоненим і тісно співпрацював з М. М. Галаганом.

На відміну від принципового політика М. Галагана, кадровий військовий, що звик виконувати накази, В. Сікевич послідовно дотримувався пріоритетів зовнішньополітичної діяльності, встановлених Директорією. Він, зокрема, особливу увагу звертав на розвиток українсько-польських взаємин, підтримуючи «добрі та дружні стосунки» з посольством Польської Речі Посполитої в Угорщині. При цьому йому не вдалося домогтися безперервного видавання віз українським громадянам польською консульською установою в Будапешті. У січні 1921 р., відповідно до вказівок МЗС УНР, місія склала протест проти намірів уряду Петра Врангеля продати кораблі Чорноморського флоту й передала його до МЗС Угорщини.

Період головування в місії В. Сікевича співпав з перебуванням біля керма влади в Угорщині диктатора Міклоша Горті. Ворог більшовизму, він беззастережно надав всі дипломатичні привілеї представнику «нерадянської» України. Місія перебувала в Угорщині на рівних правах із дипломатичними представництвами інших країн. До її завдань належала консульська діяльність. У січні 1922 р. до них додалося поладження консульських справ щодо українців, які перебували в Австрії. З аналогічною пропозицією у вересні 1922 р. звернулося до В. Сікевича Консульство УНР у Данцигу, зважаючи на «гарне становище Дипломатичної місії на Угорщині, прихильне відношення угорського Уряду, а також до де-якої міри не дуже добрий матеріальний стан Місії», видавати паспорти, тим самим маючи певний економічний зиск (650 німецьких марок за паспорт). Перебирання консульських обов'язків українських представництв у Австрії і вільному місті Данцигу, попри обіцяне поліпшення матеріального становища, лише ускладнило його. Прохання місії до українського посольства в Німеччині про надання 100 паспортних бланків було переадресовано до Австрії, а Посольство УНР у Відні спромоглося надати лише 20 бланків. Однак незабаром до обов'язків НДМ в Угорщині у зв'язку зі скасуванням Посольства УНР у Берліні додалася допомога в оформленні паспортів українським біженцям у Німеччині. Зменшення фінансування місії змусило змінити адресу помешкання й переміститися на Margit rakpart, 53.

Незабаром В. Сікевича було залучено до організації переїзду головного отамана військ УНР С. Петлюри через Будапешт і короткотермінового там перебування.

2 квітня 1924 р. генерала Сікевича було повідомлено, що Угорський уряд «на підставі політичних поглядів» припинив діяльність Української дипломатичної місії у Будапешті. Наступного дня розпочалися ліквідаційні заходи й підготовка документів для архіву.

Питання, пов'язані з захистом прав угорських громадян з боку офіційних представників Угорщини, виникли на початку 1920-х років у зв'язку зі спробами вже радянської влади в Україні організувати реєвакуюцію іноземних громадян на батьківщину⁵³. В липні 1921 р. повноваження від НКЗС УСРР на ведення переговорів із Представництвом Угорської Держави про обмін військових і цивільних полонених, а також громадян однієї країни, затриманих урядами іншої сторони, отримав росіянин Яків Ганецький⁵⁴. 3 жовтня 1921 р. за вказівкою з Москви його було замінено на повпреда в Ризі Лева Александрі. Йому доручалося вести переговори про обмін і репатріацію військовополонених, цивільних полонених та інших осіб, а також підписати за результатами переговорів відповідну конвенцію. Угорську сторону представляв Михайл Юнгерт-Арноті, котрий 1920 р. лише розпочав дипломатичну кар'єру в новоствореному МЗС Угорщини. Упродовж 1920–1923 рр. він як тимчасовий повірений займався питаннями повернення військовополонених з української території. Вивезення великої групи угорських військовополонених (100 колишніх червоноармійців) із Одеси ним було організовано вже в листопаді 1921 р. Після створення в грудні 1922 р. СРСР діяльність зовнішньополітичного відомства УСРР було фактично припинено, а дипломатичні та консульські представництва УСРР за кордоном відповідно до постанови ВУЦВК від 20 вересня 1923 р. ліквідовувалися шляхом об'єднання їх із місіями РСФРР у повпредства СРСР з 5 серпня 1923 р.⁵⁵.

Офіційне представництво Угорської Народної Республіки з'явилося в Києві вже по Другій світовій війні. Право здійснювати зовнішньополітичну діяльність Українській РСР було повернуто 1 лютого 1944 р. ухвалою Верховної Ради СРСР Закону «Про надання союзним республікам повноважень у галузі зовнішніх зносин та про перетворення у зв'язку з цим Народного комісаріату закордонних справ із загальносоюзного в союзно-республіканський народний комісаріат». Відповідні зміни до Конституції УРСР внесла Верховна Рада УРСР законом, ухваленим 4 березня 1944 р. Зокрема, в ст. 15-б УРСР надавалося право «вступати в безпосередні зносини з іноземними державами, укладати з ними угоди і обмінюватися дипломатичними і консульськими представниками»⁵⁶. Першими розпочали діяльність у Києві генеральні консульства Польської Народної Республіки, Чехословацької Соціалістичної Республіки та Німецької Демократичної Республіки. Генеральне консульство Угорської Народної Республіки відкрилося 18 квітня 1969 р. Поспіль із функціями, пов'язаними з відновленням чи наданням громадянства, майновими правами іноземних громадян та з'ясуванням інформації про родичів, отриманням дозволу на відвідання могил родичів, консульства займалися торгово-економічними відносинами, сприяли започаткуванню

двосторонніх контактів між різними організаціями своїх країн та українськими установами.

Спершу угорська консульська установа розташувалася на вулиці Інститутській у буд. № 8. Її очолив генеральний консул Вілмош Кочиш, на посаді консула першим працював Йозеф Уграї, віце-консула — Іштван Леваї. У перші роки роботи консульства, згідно з його основними функціями, було розгорнуто діяльність із налагодження торговельно-економічних відносин із Українською РСР. Зокрема консульство опікувалося питаннями роботи в м. Ізмаїлі угорського судноплавного агентства «МАХАРТ» — судновласника, експедитора вантажів, брокера та експедитора іноземних судів у портах Угорської Народної Республіки. Представництво було створено з огляду на велику частину угорських або трампованих суден (70%), які обслуговувалися в порту Рені⁵⁷.

У вересні 1970 р. Генеральне консульство Угорської Народної Республіки виступило з важливою ініціативою. Під час візиту до міністра автомобільного транспорту УРСР Ф. Головченка угорський консул Й. Уграї порушив питання про започаткування тіснішої співпраці між українським міністерством та угорською фірмою «Могюрт», організацію поставок обладнання для ремонту автобусів марки «Ікарус» на Дніпродзержинському автомобільно-ремонтному заводі та обміну спеціалістами в галузі ремонту автобусів⁵⁸. Уже в жовтні планувалося прибуття в Україну спеціалістів заводу «Ікарус» на чолі з директором.

Активність угорських дипломатів виявлялася й в інших сферах. У листопаді 1970 р. співробітники угорського генерального консульства здійснили акцію щодо вручення нагород українським громадянам, присуджених Урядом Угорської Народної Республіки. Нагороди в Харкові, Дніпропетровську й Донецьку вручав консул Й. Уграї, у Полтаві — генеральний консул В. Кочиш⁵⁹.

У лютому 1972 р. в ініційованій дуасном консульського корпусу, Генеральним консулом СРР Александром Унгуром зустрічі співробітників іноземних консульств із працівниками МЗС УРСР узяв участь уже новий Генеральний консул Угорської Народної Республіки — Ласло Ваци. Під час цієї зустрічі обговорювалися питання, пов'язані з витребуванням документів для громадян іноземних держав. Із метою спрощення для громадянина встановлення факту через суд А. Унгур ініціював зміни до тексту нот, у яких повідомлялося про відсутність витребуваних документів у архівах. Йшлося про потребу вказувати, за який період та в якій установі відсутня архівна інформація замість формули «в архівах не виявлено», запровадженої за розпорядженням МЗС СРСР⁶⁰. За кількістю витребуваних документів найбільше звернень подавало генконсульство Польської НР, менше — генконсульство Угорської НР, оскільки відпо-

відно до радянсько-угорської угоди документи витребувалися через відповідні міністерства.

У червні 1978 р. Генерального консула Угорської Народної Республіки Ласло Ваці змінив Дьєрдь Макларі⁶¹. Співробітники генконсульства продовжили активну участь у підготовці зустрічей українських і угорських експертів з питань розроблення напрямів співпраці між міністерствами, відомствами, установами й організаціями УРСР і Угорської НР, систематично брали участь у заходах, організованих МЗС УРСР. Зокрема переглянута в Будинку кіно в березні 1979 р. стрічка «Великая отечественная» стала предметом окремого візиту Д. Макларі та консула ПНР М. Гарболінські до МЗС. Зарубіжні дипломати висловили свої враження від перегляду фільму й зауважили, що його слід показувати молоді, щоб та знала, які біди пережили народи в роки війни. Особливо важливо робити це в західних країнах, де переважно нічого не знають про східний фронт⁶². Перегляди ідеологічно виважених фільмів належали до постійних форм роботи МЗС УРСР із зарубіжними консульствами. Співробітники генконсульства Угорщини брали також участь у екскурсіях до наукових установ, заводів, колгоспів та ін.

Неодноразово генеральне консульство Угорської Народної Республіки в Києві порушувало перед МЗС УСРР питання щодо сприяння вирішенню консульсько-правових питань, зокрема щодо упорядкування надання органами РАГС свідоцтв про шлюб між українськими й угорськими громадянами з метою реєстрації цих шлюбів в Угорщині відповідно до угорського законодавства; спрощення візового режиму для осіб, які виїздили до угорських міст для відвідання могил своїх рідних; застосування вимог спрощеного порядку перетину кордону тощо. Ці питання склали найбільший обсяг у спектрі напрямків діяльності консульської установи. Консульський департамент МЗС УРСР запрошував генерального консула та консулів для роз'яснення новел законодавства, пов'язаного з реалізацією консульських функцій. На початку червня 1979 р. віце-консула Угорської Народної Республіки Ш. Алмаші було запрошено до МЗС УРСР для повідомлення про припинення інформування генконсульств про ухвалення позитивних рішень на клопотання громадян СРСР щодо виїзду з Радянського Союзу. Таке рішення підтримувала більшість представників консульського корпусу в Києві. Позитивно зреагував на повідомлення й угорський представник. Однак його візит до МЗС УРСР мав неочікувані наслідки. Ш. Алмаші зауважив, що повідомлення часто робилися телефоном, тому розібрати прізвища було складно, нерідко траплялися й випадки, коли до нього на прийом приїздили особи, що отримали дозвіл на виїзд з інших областей, а повідомлення про дозвіл консульство ще не мало. Дуже необережно він

заявив, що неодноразово йому пропонували хабарі за надання позитивного висновку. Зокрема це стосувалося осіб, які вступали у фіктивний шлюб із угоркою/угорцем, тоді як їхня родина вже виїхала до Ізраїлю чи США, з єдиною метою легалізувати свій виїзд, продати речі й скупити на чорному ринку в Будапешті валюту, чим завдавали збитки Угорщині⁶³.

За кілька днів запрошення до МЗС отримав генконсул Д. Макларі, офіційно — для роз'яснень нововведень загальносоюзного порядку звернення радянських громадян до консульських установ у Києві щодо отримання дозволу на виїзд до європейських країн — членів РЕВ; неофіційно — для з'ясування суті висловлювань віце-консула. Щодо офіційного боку розмови Д. Макларі підтвердив розуміння ситуації, а щодо неофіційного — пообіцяв з'ясувати наявність конкретних фактів, які б ілюстрували висловлювання віце-консула, у МЗС Угорщини. Між іншим він повідомив, що термін відрядження Ш. Алмаші вичерпано, й на його місце невдовзі прибуде досвідченіший співробітник⁶⁴. Під час розмови генконсул висловив свою оцінку зростання кількості шлюбів угорських і радянських громадян. Він зауважив, що такі шлюби часто розпадаються, відтак це збільшує загальну кількість розлучень, тоді як за цим показником, як і за кількістю самогубств, Угорщина посідає одне з перших місць у світі⁶⁵. З метою спрощення передавання документів упродовж 1979 р. у контактах між угорським генконсульством і українським зовнішньополітичним відомством почав застосовуватися радянсько-болгарський досвід передавання документів органами РАГС, поза дипканалами⁶⁶. Проте в питаннях оформлення документів зберігалось достатньо спірних моментів. Ключову проблему складало зокрема витребування в органах РАГС інформації про місце народження особи чи розірвання шлюбу, оскільки в радянських документах зазначався лише район, без точної назви населеного пункту. Потреба вказівки на точне місце розірвання шлюбу пояснювалася турботою про спадкові права дітей, народжених у такому шлюбі. Ця проблема загострилася під час обміну генеральним консульством національних угорських паспортів громадян, які проживали на території УРСР. У січні 1982 р. генконсул Д. Макларі порушив її перед керівництвом МЗС УРСР, однак отримав відповідь про необхідність вирішувати питання через консульське управління СРСР⁶⁷. Проте навіть після обговорення проблеми в Будапешті угорською і радянською делегаціями в документах РАГС у графі «місце народження» залишилася лише інформація про область і місто⁶⁸.

Обговорюючи в українському МЗС питання про оформлення дозволів на виїзд до Угорщини, консул М. Хорват висловив думку про небажаність надання таких дозволів інтелігенції, зокрема вчителям, бо вони мали б навчати дітей угорською мовою в Закарпатті⁶⁹. Угорські консули опра-

цьовували питання спрощення режиму пересування територією УРСР угорських громадян, задіяних на будівництві газогону «Союз». Потреба вирішення цього питання зумовлювалася розташуванням ділянки газогону, на якій працювали угорські робітники, в зоні, закритій для іноземців.

У другій половині 1980-х р. набув поширення інститут почесних консулів, правовою основою розвитку якого стала Віденська конвенція про консульські зносини 1963 р. Першим про початок призначення почесних консульських посадових осіб на території Угорської Народної Республіки повідомило 27 вересня 1988 р. генконсульство Угорщини⁷⁰. Запровадження інституту почесних консулів в українсько-угорських відносинах сприяло реалізації напрямів схваленої у грудні 1987 р. у Будапешті перспективної тематики співробітництва УРСР і Угорської НР до 1990 р. Це мало значення ще й з огляду на запровадження з 1 січня 1988 р. нового паспортного режиму для осіб, що подорожували за кордон зі службових і приватних питань. Новація полягала у видаванні з цією метою паспортів зі строком дії п'ять років, дійсних в усіх країнах світу.

Угорські та українські дипломати долучилися до організації перебування в Будапешті наприкінці 1989 р. української делегації на чолі з заступником міністра культури УРСР Юрієм Олененком, під час якої було підписано протокол про співробітництво Української РСР та Угорської Республіки у сфері культури. Цей документ фактично започатковував двосторонні українсько-угорські відносини на новому історичному етапі. У вересні 1990 р. генконсульство Угорщини забезпечувало офіційний візит до Києва президента Угорської Республіки Арпада Гьонца. Глава сусідньої держави провів конструктивні переговори з керівництвом Української РСР та парламентарями, відвідав визначні пам'ятки української столиці. 27 вересня Л. Кравчук і А. Гьонц підписали спільну заяву про наміри поглиблення дружніх відносин між Україною й Угорщиною. Відповідно до положень спільної українсько-угорської заяви деякі університети Угорської Республіки почали запроваджувати курси української мови. Підготовка вчителів української мови розпочалася в університетах Будапешта, Печі, Ниредьгази, про готовність відкрити відділення української мови заявили університети Дебрецена і Мішкольца. Бажання вивчати українську мову виявили члени нещодавно створеного українсько-угорського товариства⁷¹.

Копітка діяльність українських і угорських дипломатів у цей час мала своїм результатом двосторонні договори, що, за влучним визначенням першого Посла України в Угорській Республіці Дмитра Ткача, засвідчили «визнання де-факто угорцями незалежності нашої держави ще за часів існування Радянського Союзу»⁷². Йдеться насамперед про Декларацію

про основні напрями співробітництва в гуманітарній сфері між Українською РСР та Угорською Республікою й Консульську конвенцію між Українською Радянською Соціалістичною Республікою та Угорською Республікою, підписані міністрами закордонних справ України й Угорщини Анатолієм Зленком та Гейзою Єсенські в Будапешті 31 травня 1991 р.⁷³ Важливе значення мала й Декларація про принципи співробітництва між Українською Радянською Соціалістичною Республікою та Угорською Республікою по забезпеченню прав національних меншостей, в якій наголошувалося на корисному внеску національних меншостей, що історично проживають у обох країнах, у справу підвищення їхнього добробуту, культурного й гуманітарного розвитку, та гарантувалися основні права і свободи, врахування політичних законних інтересів, право на збереження національної культури, відсутність будь-якої дискримінації тощо⁷⁴.

Помітну роль у підготовці підписання цих документів та організації візитів угорських представників до Києва у зв'язку з їх обговоренням відіграв генеральний консул Угорської Республіки в Києві А. Палді. У лютому 1991 р. Київ відвідав начальник створеного у вересні 1990 р. МЗС Угорської Республіки з метою захисту інтересів угорців, що проживають за межами Угорщини, управління в справах угорців за кордоном Шандер Йолшваї. Мета візиту полягала в узгодженні з прикордонними країнами підходів до питання прав національних меншин та подальшого підписання відповідних декларацій. Відтак Ш. Йолшваї передав проект Декларації про права національних меншин, який планувалося підписати з СРСР із можливістю подальшого приєднання до неї інших зацікавлених країн. 10–13 березня 1991 р. у Києві перебувала делегація угорських експертів з метою проведення консультацій щодо узгодження консульської конвенції з УРСР. До її складу входили начальник консульського управління МЗС Угорщини Імре Станкович, керівник групи консульського управління Занатине Мартін Дьорі, керівник юридичної групи відділу міністерства фінансів Угорщини Ласло Меч, керівник секретаріату Головної прокуратури Угорщини Хлавати Отила та співробітник МЗС Золтан Едед⁷⁵. У квітні 1991 р. Київ відвідала угорська парламентська делегація на чолі з колишнім міністром закордонних справ Д. Хорном. Це був перший крок у реалізації ініціативи угорської сторони щодо розвитку міжпарламентських зв'язків⁷⁶.

19 червня перший секретар Посольства СРСР в Угорщині Дмитро Ткач повідомив МЗС УРСР про готовність угорської сторони підписати в Києві Протокол про співробітництво між МЗС УРСР і МЗС УР та обговорити перспективу інших домовленостей і запропонував створити з цією метою робочу групу в складі І. Монарі, Д. Ткача, Б. Тарасюка та А. Палді⁷⁷.

Окреслена перспектива двосторонніх відносин реалізувалася вже в незалежній Україні. Дипломатичні відносини між Україною й Угорщиною встановлено в грудні 1991 р. Угорщина була однією з перших країн, які визнали незалежність України. 2 грудня про визнання незалежності України оголосили Польща і Канада, 3 грудня — Угорщина. Генеральний консул Угорської Республіки в Києві Андраш Палді та міністр закордонних справ України Анатолій Зленко підписали Протокол про встановлення дипломатичних відносин між Угорською Республікою та Україною. Вже 6 грудня в Маріїнському палаці в Києві відбулося урочисте підписання Договору про основи добросусідства та співробітництва між Україною та Угорською Республікою⁷⁸, який увійшов в історію України новітньої доби як перший договір такого рівня. У преамбулі документа наголошувалося на тому, що відносини України й Угорської Республіки сягають історичного минулого обох країн і орієнтовані на створення якісно нових взаємин добросусідства, взаємної поваги і співробітництва в усіх сферах на засадах рівноправності та зміцнення системи безпеки в Європі⁷⁹. Договір підписали Президент України Леонід Кравчук та Прем'єр-міністр Угорської Республіки Йозеф Анталл, який очолив першу офіційну угорську делегацію високого рівня в Києві. Того ж дня — 6 грудня 1991 р. — на вулиці Рейтарській, 33 було відкрито Посольство Угорської Республіки, що стало першим закордонним дипломатичним представництвом у незалежній Україні.

Відтак розпочаті в 1918 р. році українсько-угорські взаємини отримали нову форму дипломатичних відносин рівноправних держав. Діяльність першого українського дипломатичного представництва в Угорщині (1919–1924 рр.) розгорталася в складний період історії обох держав. Політична та фінансова нестабільність, територіальні проблеми й регіональний сепаратизм як внутрішні чинники були притаманні державному життю як УНР, так і Угорщини. Однак, незважаючи на всі зміни урядів і пріоритетів зовнішньополітичної діяльності, традиція добросусідських відносин наших держав попри всі складнощі залишалася пріоритетом українсько-угорських міждержавних взаємин. У січні 1992 р. посаду Тимчасового повіреного в справах України в Угорщині обійняв Дмитро Ткач, а 24 березня 1992 р. було відкрито Посольство України в Будапешті — перше дипломатичне представництво держави за кордоном.

¹ Агстнер Р. Про цісарів, консулів і купців. Австрія і Україна 1785–2010. Wien-Berlin : Lit Verlag GmbH&Co. KG, 2011. 409 с.

² Матяш Ірина. Українська консульська служба 1917–1923 рр. як державний інститут: становлення, функціонування, персоналії. Київ: Інститут історії України НАН України, 2016. 482 с.

³ Матяш І. Б., Мушка Ю. Ю. Діяльність Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині: історія, спогади, архівні документи. Київ: Вид. дім Києво-могилянської академії, 2005. 400 с.

⁴ Тишкун Ю.Я. В. Липинський про бюрократію («Листи до братів-хліборобів»): до проблеми визначення теоретичного підґрунтя поглядів. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: Зб. наук. пр.* Львів: Нац. ун-т «Львів. політехніка», 2012. Вип. 24. С. 20–26; Матяш І., Мушка Ю. Перші українські послы в Угорщині: до питання про роль особи в історії української дипломатії. *“Як багато слово важить...”*: *Наук. зб. на пошану проф. Володимира Качкана.* Івано-Франківськ, 2006. С. 232–242; Матяш І.Б. Канадські сторінки життєпису Володимира Сікевича. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжвід. зб. наук. праць.* Вип. 16. На пошану доктора історичних наук, професора Станіслава Владиславовича Кульчицького з нагоди 70-річчя від дня народження та 50-річчя наукової праці. Ч. 1. Київ, 2007. С. 226–242 та ін.

⁵ Історія української дипломатії : перші кроки на міжнародній арені (1917–1924 рр.) : документи і матеріали / Держкомархів України, Укр. НДІ архів. справи та документознавства; [авт. передм., упоряд.: І.Б. Матяш та ін. ; редкол.: К.І. Грищенко (голова) та ін.]. Київ: Вид-во гуманіт. л-ри, 2010. 592 с. : табл.; Дипломатія УНР і Української Держави в документах та спогадах сучасників: У двох томах. Упоряд. і передм. І.М. Гнатишина, О.С. Кучерука, О.О. Мавріна; Вступ. слово В.С. Огризка. Київ: Укр. Письменник, 2008. Т. 1. 369 с.; іл.; Т. 2. 379 с. ; Галаган М. З моїх споминів (1880-ті — 1920 р.): Док.-худ. Передм.: Т. Осташко, В. Соловійова. Київ: Темпора, 2005. 656 с.; іл.

⁶ Див.: Matsch Erwin. *Der Auswärtige Dienst von Österreich(-Ungarn) 1720–1920.* Wien, Köln, Graz, 1986. S. 96, 136.

⁷ Україна між самовизначенням та окупацією: 1917–1922 роки. Упоряд. В. Дорнік; пер. з нім. В. Кам'янець; наук. ред. Р. Пиріг. Київ: Ніка-Центр, 2015. С. 120.

⁸ Дорошенко Дмитро. Історія України 1917–1923 рр. В 2-х т.: Документально-наукове видання. Упоряд.: К.Ю. Галушко. Київ: Темпора, 2002. Т. 2. Українська Гетьманська Держава 1918 року. С. 92.

⁹ Державний архів Австрії (*Österreichisches Staatsarchiv, далі — ÖS*), Архів цісарського дому, двору і держави (*Haus- Hof- und Staatsarchiv — далі HHSt*), Politisches Archiv (далі — PA) X/Russland, Karton 153, Liasse Xid/1 1918VI-X, fol. 1-607.

¹⁰ Агстнер Р. Про цісарів, консулів і купців. Австрія і Україна 1785–2010... С. 307.

¹¹ Там само. С. 309.

¹² Там само. С. 314.

¹³ Новое назначение генерала фон-Бельца. *Одесские новости.* 1918, 30 (17) мая. № 10706. С. 2.

¹⁴ Вінцковський Т.С. Вільне місто Одеса в добу Центральної Ради: революційна інтерпретація політичного сепаратизму. *Український історичний журнал.* 2013. № 1. С. 90.

¹⁵ Одесса — украинский город. *Одесские новости.* 1918, 15 (2) марта. № 10648. С. 2.

¹⁶ Українська Держава (квітень–грудень 1918). Документи і матеріали. У двох томах. Т. 1: упоряд. Р. Пиріг (керівник) та ін. Київ: Темпора, 2015. С. 60.

¹⁷ Там само. С. 316.

¹⁸ HHSt, PA X/Russland, Karton 153, Liasse Xid/1 1918VI-X, fol. 1-607, Z. 8.

¹⁹ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі — ЦДАВО України). Ф. 2592, оп. 1, спр. 55, арк. 8.

²⁰ Агстнер Р. Про цісарів, консулів і купців... С. 312.

²¹ Имперский канцлер о событиях в Украине. *Одесский листок.* 1918, 8 мая (25 апреля). № 88.

- ²² Дорошенко Дмитро. Історія України 1917–1923 рр. Т. 2. С. 91.
- ²³ ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 42, арк. 58; Державний Вістник. 1918, 16 травня. № 1.
- ²⁴ Скоропадський Павло. Спогади. Кінець 1917 — грудень 1918. Гол. ред. Ярослав Пеленський. Київ, Філадельфія, 1995. С. 171.
- ²⁵ Там само. С. 240–241.
- ²⁶ Скоропадський Павло. Спогади... С. 171.
- ²⁷ Дорошенко Дмитро. Історія України, 1917–1923. Т. 2. С. 56.
- ²⁸ Там само. С. 95.
- ²⁹ Скоропадський Павло. Спогади... С. 246.
- ³⁰ Українська Держава (квітень–грудень 1918). Документи і матеріали. У двох томах. Т. 2: упоряд. Р. Пиріг (керівник) та ін. Київ: Темпора, 2015. С. 105.
- ³¹ Там само.
- ³² Там само. С. 51.
- ³³ HHSt, RA X/Russland, Karton 153, Liasse Xid/1 1918VI-X, fol. 1-607, Z. 26.
- ³⁴ ЦДАВО України, ф. 1118, оп. 1, спр. 17, арк. 195–196 (у справі сторінки пере-плутані).
- ³⁵ Там само, арк. 81.
- ³⁶ Див.: Агстнер Р. Про царів, консулів і купців ... С. 313.
- ³⁷ Україна між самовизначенням та окупацією: 1917–1922 роки. Вольфрам Дорнік та ін.; упоряд. В. Дорнік; пер. з нім. В. Кам'янець; наук. ред. Р. Пиріг. Київ: Ніка-Центр, 2015. С. 124.
- ³⁸ Скоропадський Павло. Спогади... С. 208.
- ³⁹ Демократи-хлеборобы у принца Фюрстенберга. *Одесские новости*. 1918, 19(6) октбря. № 10820.
- ⁴⁰ Там само.
- ⁴¹ Агстнер Р. Про царів, консулів і купців... С. 316.
- ⁴² Вовчук Л. Становлення дипломатичних установ у портових містах Чорноморсько-азовського басейну Російської імперії (1785–1919 рр). *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія «Історичні науки»*. 2013. Вип. 3.34. С. 317.
- ⁴³ Там само. С. 318.
- ⁴⁴ Агстнер Р. Про царів, консулів і купців... С. 319.
- ⁴⁵ Регистрация иностранцев. *Одесские новости*. 1918, 5 октября (22 сентября). № 10809.
- ⁴⁶ Что везут и что доставлено из Австрии (из беседы). *Одесский листок*. 1918, 31 (18) мая. № 106.
- ⁴⁷ Агстнер Р. Про царів, консулів і купців... С. 320.
- ⁴⁸ Матяш І. Б., Мушка Ю. Ю. Діяльність Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині... С. 30.
- ⁴⁹ Там само. С. 32.
- ⁵⁰ Пушкаш А. Внешняя политика Венгрии. Ноябрь 1918 — апрель 1927 г. Москва, 1981. С. 83.
- ⁵¹ Павлюк Олександр. Зовнішня політика ЗУНР... С. 119.
- ⁵² Матяш І. Б., Мушка Ю. Ю. Діяльність Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині... С. 37.
- ⁵³ ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 654, арк. 5.
- ⁵⁴ Там само, арк. 4.
- ⁵⁵ ЦДАВО України, ф. Р. 4, оп. 1, спр. 32, арк. 20–24.

- ⁵⁶ Галузевий державний архів Міністерства закордонних справ України (далі — ГДА МЗС), ф. 1, оп. 1, спр. 1, арк. 2.
- ⁵⁷ ГДА МЗС, ф. 1, оп. 3, спр. 6345, арк. 6.
- ⁵⁸ ГДА МЗС, ф. 1, оп. 2, спр. 2102, арк. 65.
- ⁵⁹ Там само, арк. 68.
- ⁶⁰ ГДА МЗС, ф. 1, оп. 2, спр. 2463 к, арк. 1.
- ⁶¹ ГДА МЗС, ф. 1, оп. 3, спр. 3700 л., арк. 5–6.
- ⁶² ГДА МЗС, ф. 1, оп. 3, спр. 3897 л., арк. 1.
- ⁶³ ГДА МЗС, ф. 1, оп. 3, спр. 3897 л., арк. 2.
- ⁶⁴ ГДА МЗС, ф. 1, оп. 3, спр. 3897 л., арк. 4.
- ⁶⁵ ГДА МЗС, ф. 1, оп. 3, спр. 3897 л., арк. 3.
- ⁶⁶ ГДА МЗС, ф. 1, оп. 3, спр. 3897 т., арк. 39.
- ⁶⁷ ГДА МЗС, ф. 1, оп. 3, спр. 4611 г., арк. 1.
- ⁶⁸ Там само, арк. 3.
- ⁶⁹ Там само, арк. 4.
- ⁷⁰ ГДА МЗС, ф. 1, оп. 4, спр. 6570, арк. 11.
- ⁷¹ ГДА МЗС, ф. 1, оп. 4, спр. 6854, арк. 18.
- ⁷² Ткач Дмитро. Сучасна Угорщина в контексті суспільних трансформацій. Київ: МАУП, 2004. С. 415.
- ⁷³ Ратифікована Постановою Верховної Ради України № 2749-XII від 29 жовтня 1992 р., набула чинності 4 лютого 1993 р.
- ⁷⁴ Декларація про принципи співробітництва між Українською Радянською Соціалістичною Республікою та Угорською Республікою по забезпеченню прав національних меншостей. ГДА МЗС України, ф. 2, оп. 6, спр. 15, арк. 1–7.
- ⁷⁵ ГДА МЗС, ф. 1, оп. 3, спр. 6802б, арк. 8.
- ⁷⁶ Там само, арк. 22.
- ⁷⁷ Там само, арк. 42.
- ⁷⁸ Договір ратифіковано Постановою Верховної Ради України № 2527-XII (2527-12) від 1 липня 1992 р. Ратифікація угорською стороною відбулася 11 травня 1993 р., обмін ратифікаційними грамотами — 16 червня 1993 р
- ⁷⁹ Договір про основи добросусідства та співробітництва між Україною і Угорською Республікою. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/348_004

REFERENCES

1. Ahstner, R. (2011). *Pro tsisariv, konsuliv i kuptsiv. Avstriia i Ukraina 1785–2010*. Wien-Berlin : Lit Verlag GmbH&Co. KG [in Ukrainian].
2. Chto vezut i chto dostavleno iz Avstrii (iz besedy). (1918). *Odesskij listok*, 106 [in Russian].
3. Demokraty-hleboroby u princa Fjurstenberga. (1918). *Odesskie novosti*, 10820 [in Russian].
4. Dohovir pro osnovy dobrosusidstva ta spivrobitnytstva mizh Ukrainoiu i Uhors'koiu Respublikoiu. Retrieved from http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/348_004 [in Ukrainian].
5. Doroshenko, D. (2002). *Istoriia Ukrainy 1917-1923 rr.* (Vols. 1–2). Kyiv: Tempora [in Ukrainian].
6. *Dyplomatiia UNR i Ukrain's'koi Derzhavy v dokumentakh ta spohadakh suchasnykiv.* (2008). (Vols. 1–2). Kyiv: Ukr. Pys'mennyk [in Ukrainian].
7. Imperskij kancler o sobytijah v Ukraine (1918). *Odesskij listok*. 88 [in Russian].

8. *Istoriia ukrains'koi dyplomatii: pershi kroky na mizhnarodnij areni (1917–1924 rr.): dokumenty i materialy.* (2010). Kyiv: Vyd-vo humanit. I-ry [in Ukrainian].
9. Matiash, I.B. (2007). Kanads'ki storinky zhyttiepysu Volodymyra Sikevycha. *Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuky*, 16, 226–242 [in Ukrainian].
10. Matiash, I. (2016). *Ukrains'ka konsul's'ka sluzhba 1917–1923 rr. iak derzhavnyy instytut: stanovlennia, funktsionuvannia, personalii.* Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].
11. Matiash, I.B., & Mushka, Yu.Yu. (2005). *Diial'nist' Nadzvychajnoi dyplomatychnoi misii UNR v Uhorschyni: istoriia, spohady, arkhivni dokumenty.* Kyiv: Vyd. dim Kyievo-mohylians'koi akademii [in Ukrainian].
12. Matiash, I., & Mushka, Yu. (2006). Pershi ukrains'ki posly v Uhorschyni: do pytannia pro rol' osoby v istorii ukrains'koi dyplomatii. *Yak mnoho slovo vazhyt'...: Nauk. zb. na poshanu prof. Volodymyra Kachkana.* Ivano-Frankivs'k [in Ukrainian].
13. Matsch, E. (1986). *Der Auswärtige Dienst von Österreich(-Ungarn) 1720–1920.* Wien, Köln, Graz [in German].
14. Novoe naznachenie generala fon-Bel'ca. (1918). *Odesskie novosti.* 10706, 2 [in Russian].
15. Odessa - ukrainskij gorod. (1918). *Odesskie novosti,* 10648, 2 [in Russian].
16. Pushkash, A. (1981). *Vneshnjaja politika Vengrii. Nojabr' 1918 — aprel' 1927 g.* Moskva [in Russian].
17. Skoropads'kyj, P. (1995). *Spohady. Kinets' 1917 — hruden' 1918.* Y. Pelens'kyj (Ed.). Kyiv: Filadel'fiia [in Ukrainian].
18. Tkach, D. (2004). *Suchasna Uhorschyna v konteksti suspil'nykh transformatsij.* Kyiv: MAUP [in Ukrainian].
19. Tyshkun, Yu.Ya. (2012). V. Lypyns'kyj pro biurokratiuu (Lysty do brativ-khliborobiv): do problemy vyznachennia teoretychnoho pidgruntia pohliadiv. *Ukrains'ka natsional'na ideia: realii ta perspektyvy rozvytku,* 24, 20–26 [in Ukrainian].
20. Pyrih, R. (Ed.). (2015). *Ukraina mizh samovyznachenniam ta okupatsiieiu: 1917–1922 roky.* Kyiv: Nika-Tsentr [in Ukrainian].
21. Pyrih, R. (Ed.). (2015). *Ukrains'ka Derzhava (kviten'–hruden' 1918). Dokumenty i materialy.* (Vols. 1–2). Kyiv: Tempora [in Ukrainian].
22. Registracija inostrancev. (1918). *Odesskie novosti,* 10809 [in Russian].
23. Vintskovs'kyj, T.S. (2013). Vil'ne misto Odesa v dobu Tsentral'noi Rady: revoliutsijna interpretatsiia politychnoho separatyzmu. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal,* 1, 90 [in Ukrainian].
24. Vovchuk, L. (2013). Stanovlennia dyplomatychnykh ustanov u portovykh mistakh Chornomors'ko-azovs'koho basejnu Rosijs'koi imperii (1785–1919 rr). *Naukovyj visnyk Mykolajivs'koho natsional'noho universytetu imeni V.O. Sukhomlyns'koho,* 3.34, 317 [in Ukrainian].